

STICHTING
BOUWHISTORIE
NEDERLAND

Nr. 62 • MEI 2017

NIEUWSBRIEF
BOUWHISTORIE

Van de redactie	2
Van het bestuur	3
Studiedag SBN: 16 december 2016	5
Hans Vlaardingerbroek: <i>Het Trippenhuys in Amsterdam</i>	5
Reinout Rutte: <i>Historische geografie en stadsvorming</i>	8
Vivianne de Prouw: <i>Paleis Soestdijk en de 'verdwaalde' knuppelbrug</i>	11
Natasja Hogen: <i>De historische badkamer (1800-1940). Onbekend maakt onbemind?</i>	12
Edwin Orsel: <i>Waardenkaart als instrument</i>	15
Aart Oxenaar: <i>Verval en vernieuwing, bouwhistorie en het veranderend beeld van de stad</i>	18
Marie-Thérèse van Thoor: <i>Tijdelijk (en) waardevol</i>	20
Robert Jan Quarles van Ufford: <i>Nationale Monumentenorganisatie</i>	22
Jan Kolen: <i>De 'biografie van het landschap'. Gelaagdheid van landschap, bodem en gebouw</i>	23
Bouwhistorisch Platform: 22 februari 2017	26
Bart Klück: <i>Wie (A)rcheologie zegt, moet ook (B)ouwhistorie zeggen. Markt 35 - Varkenmarkt 1, Roermond</i>	26
Frans Kipp: <i>De verdwenen toren van Harderwijk</i>	29
Bart Klück: <i>De toren van Thorn</i>	31
Dirk J. de Vries: <i>Vleeshuizen in de Lage Landen: slaggers onder stedelijk toezicht</i>	32
Marieke Kuipers: <i>De Ethiek van het bewaren. Herkomst en toekomst omgaan met monumenten</i>	35
Artikelen:	
Jacqueline de Graauw: <i>De monumentale bruggen en hekken van landgoed De Tempel</i>	38
Edwin Orsel: <i>Uitzondering op de regel</i>	53
Michel van Dam: <i>Voorstraat 54/Lindenplein 2 in Noordwijk-Binnen</i>	60
De OLV-kathedraal van Doornik: Promotieonderzoek van Jeroen Westerman	69
Gezocht: Webmeester(s) M/V	71
Boekbespreking	72
Korstmossen en muurbloempjes	76

zo de brug te reconstrueren, hierbij gebruikmakend van aanhechtpunten en repetitieve onderdelen. Ze is een eindje gekomen, er is nu een kwart in elkaar gezet, en ze heeft een aantal vragen: zijn er analogieën bekend? Zijn er tips voor verbetering van werkwijze? Weet iemand de eventuele ontwerper en/of producent van deze Knuppelbrug?

Uit de zaal komen verschillende tips en suggesties, maar een knuppelbrug van gietijzer lijkt nergens eerder bekend. De suggestie dat het geen brug, maar een hek is lijkt dus relevant. Verder wordt opgemerkt dat de vorm erg doet denken aan de cementrustiek, dus wellicht zijn er in die hoek aanwijzingen te vinden.

ATS

DE HISTORISCHE BADKAMER (1800-1940). ONBEKEND MAAKT ONBEMIND?

*NATASJA HOGEN, ARCHITECTUURHISTORICA EN DOCENT
ARCHITECTONISCHE TECHNIEK (HOGESCHOOL VAN
AMSTERDAM)*

De toegevoegde waarde van bouwhistorisch onderzoek is bij het onderwerp van de lezing van Natasja Hogen over historische badkamers vooral gelegen in datgene wat je niet ziet, namelijk de techniek achter de badkamer. Er was nog heel wat voor nodig om een warm bad te kunnen nemen; de aanleg van een leidingstelsel en riolering voor de aan- en afvoer van water, de installaties die nodig zijn voor het verwarmen van het water, het verwarmen van de ruimte zelf en het bad zelf had een aanzienlijk gewicht en behoefte dus ook op solide wijze gefundeerd te worden. De introductie van dit comfort in het woonhuis en de invloed die dit heeft gehad op de plattegrond en de architectuur van het woonhuis vanaf de achttiende eeuw is één van de aspecten die in het onderzoek van Hogen centraal staat. Tot nu toe zijn circa 60 voorbeelden van historische badkamers door haar geïnventariseerd. De fraaiste voorbeelden laat Hogen in haar lezing de revue passeren.

Een van de oudst bekende badkamers is die van kasteel Heeze. De badkamer dateert uit 1797 en sloot aan bij een nieuwe trend. Bij gebrek aan techniek (riolering) en rekening houdend met het zware gewicht van het bad, werd dit vertrek ingericht op de begane grond. Het water was afkomstig uit de Aa en werd in een speciaal daarvoor ingericht vertrek ernaast verwarmd. Het hoefijzervormige zwart marmeren bad is verdiept in de marmeren vloer opgenomen. Een opmerkelijk detail zijn de witte stippen die in de rand zijn opgenomen. Is dit slechts ter decoratie of zouden deze ook nog een functie hebben? Hogen vermoedt het laatste: de stippen lichten namelijk op in de duisternis die ontstond zodra de luiken werden gesloten om in privacy te kunnen baden en moesten zo voorkomen dat men in het bad viel.

Met het volgende voorbeeld – de badkamers van Jachthuis Sint Hubertus –

maken we een sprong in de tijd. De badkamers van dit buitenverblijf werden door de architect H.P. Berlage in 1914 voor het echtpaar Anton en Helene Kröller-Müller ontworpen. In alle opzichten straalden deze badkamers de nieuwste ideeën over comfort en hygiëne uit en waren de modernste installatietechnieken toegepast. De vertrekken waren voorzien van verlichting en een ventilatiesysteem. Naast een kleine elektrische radiator, waren de badkamers uitgerust met verchromde handdoekradiatoren. De vloer en de wanden waren bekleed met gladde keramische tegels die goed schoongemaakt konden worden. Het geraffineerde kleurenpalet – in het getoonde voorbeeld geel, wit en zwart – was van de hand van de kunstenaar Bart van der Leck. Het Jachthuis telde maar liefs negen badkamers, waarvan ook één aantal voor het personeel. In die tijd waren dit soort voorzieningen nog een grote luxe voor de ‘gewone burger’.

Eén van de oudst bekende badkamers, namelijk het zwart marmeren verzonken bad van kasteel Heeze uit 1797. (foto RCE)

Historische badkamers zijn kwetsbaar erfgoed. De interieurs zijn modegevoelig, gelden doorgaans ook als een persoonlijke uiting van de eigenaar (iedereen zal de reflex herkennen bij de koop van een nieuw huis de badkamer en de keuken te willen vernieuwen) en door de snel veranderende installatie-technische ontwikkelingen zijn er relatief weinig historische badkamers bewaard gebleven. Naast de nog bestaande voorbeelden, blijken bouwtekeningen daarom ook een goede bron van informatie voor de verdwenen voorbeelden. Zoals bijvoorbeeld de badkamer die Abraham van der Hart rond 1795 tekende in zijn ontwerp voor het landhuis Elsenburg in de omgeving van Maarssen. Op de bel-etage bevond zich, naast vier secreten, ook een badkamer met een in de vloer verzonken bad. De stookplaats en de pomp voor de aanvoer van het water bevonden zich, net als bij kasteel Heeze, in het naastgelegen vertrek.

Een bijzonder type bad is het bad met een houten binnenkuip. Behalve uit archiefstukken is een dergelijk bad ook bekend van het landhuis De Wildenburg. Dit ovaalvormige bad is aan de binnenzijde afgewerkt met crème-keurige keramische tegels. Maar daarnaast is ook een houten binnenkuip aangebracht die het zitcomfort in het bad ongetwijfeld vergrootte. Het voorbeeld dateert van kort na 1780. Wanneer niet gebruikt, kon het bad worden afgedekt.

Naast bouwtekeningen vormen catalogi en verkoopbrochures voor sanitaire artikelen uit binnen- en buitenland voor Hogen eveneens een belangrijke bron. Het aardige is dat naast de genoemde losse artikelen, in dit soort catalogi ook suggesties werden gedaan voor de inrichting van de hele badkamer, vaak rijkelijk geïllustreerd met voorbeeldplaatjes. Wat bij deze negentiende-eeuwse voorbeelden vooral opvalt is de zeer uitbundige decoratie van het sanitair. Hogen vermoedt dat fabrikanten en leveranciers met deze wijze van presenteren hoopten dat de nieuwe elementen beter aansloten bij de bestaande interieurs en gemakkelijker geïntegreerd konden worden. Tot slot toont Hogen nog enkele fraaie voorbeelden waaronder de twee vlak na elkaar gerealiseerde badkamers van Kasteel Twickel (Ambt Delden) uit 1887 en de Moorse badkamer van de familie Nienhuys (Herengracht 380, Amsterdam) uit 1889. De vormgeving van de badkamer in Kasteel Twickel oogt wat traditioneel. Hier schuilt de moderniteit vooral in de techniek zelf. Douche en bad zijn gecombineerd. De douchecabine is uitgerust met maar liefst acht stralen op verschillende hoogten. In het bad kon een golfslag worden opgewekt. Om te kunnen voorzien in de benodigde hoeveelheden water werd speciaal voor de badkamers op het landgoed een watertoren neergezet. De Moorse badkamer van de familie Nienhuys, ontworpen door architect Abraham Salm, ademt een hele andere sfeer uit. De ruimte is klein en intiem en kent een exotische vormgeving. Het bad (volgens Hogen vermoedelijk een stoombad) is verzonken in een prachtige mozaïekvloer. De Moorse invloeden zijn onder andere terug te zien in de wandbetimmeringen met hoefijzervormige bogen op ranke kolommetjes. Op het plafond zijn Arabische teksten aangebracht. Tot slot toont Hogen enkele badkamers van Paleis Soestdijk. De badkamer van koningin Wilhelmina uit 1898 was voorzien van een diep stortbad. Deze badkamer is nog betrekkelijk rijk vergeleken met de badkamers die Juliana en Bernhard vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw zouden laten aanbrengen. Iedere vorm van decoratie werd achterwege gelaten. Het weelderige gevoel voor luxe en comfort lijkt plaats gemaakt te hebben voor een meer rationele (bijna klinische) inrichting van dit vertrek. Opvallend daarbij is dat de Koninklijke familie geen onderscheid maakte tussen hun eigen badkamers en die van hun personeel: alle badkamers waren hetzelfde. Juist het feit dat deze badkamers ‘gewoner’ waren maakt ze – ondanks de status van hun gebruikers – ook kwetsbaarder.

AH